

skými vysokými školami, což může nesporně výrazným způsobem pozitivně působit na dynamiku vývoje inovačního potenciálu fakult.

Za zásadní nedostatek této brožury je možno považovat zjevnou absenci systémového přístupu s navazující interdisciplinarností v metodách řešení. Financování vysokých škol bylo vzato jako problém sám o sobě bez jeho interakcí ve věcné i časové dimenzi jak s prvky vysokoškolského prostředí, tak i ve vztahu ke společenskému okolí.

Rudolf Pomazal*

Polemika vzbuzující naději na konsenzus

Reakce na polemiku Rudolfa Pomazala
s publikací *České vysoké školství na křižovatce*

V úvodu budiž řečeno, že polemiku s monografií *České vysoké školství na křižovatce* vítáme. Projekt, ze kterého vzešla, byl totiž financován v kategorii tzv. cílového (orientovaného) výzkumu,¹ což znamená, že výsledky takového výzkumu, zpravidla koordinovaného s potenciálním uživatelem (v našem případě především Rada vysokých škol, Česká konference rektorů a Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy), mají přispět k řešení konkrétních problémů v dané oblasti.

Jak vyplývá z podtitulu monografie (Investiční přístup k financování studia na vysoké škole), výzkumný projekt měl svými výsledky přispět k řadu let trvající a přitom zatím zřetelně nikam nesměřující diskusi týkající se financování vysokého školství. S ohledem na to, že v této diskusi často zaznívaly a stále zaznívají argumenty upozorňující na možné negativní *sociální* důsledky případné reformy financování vysokého školství, hlavním cílem projektu bylo prověřit nejen *ekonomické*, ale rovněž *sociální* aspekty případného zavedení *investičního modelu* financování vysokého školství. Právě o tomto modelu se totiž ve světové ekonomické literatuře, na kterou se v monografii na mnoha místech odvoláváme, čím dál častěji hovoří jako o jednom z mála možných modelů financování vysokého školství, které by mohly zajistit jeho další dynamiku za situace, kdy podíly vstupujících do terciárního sektoru vzdělávání z příslušné věkové kohorty již ve většině vyspělých zemí prolomily hranici pade-

* Kontaktní adresa: doc. Ing. Rudolf Pomazal, CSc., ředitel Ústavu informatiky a statistiky, Fakulta managementu a ekonomiky, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, náměstí T. G. Masaryka 1279, 760 01 Zlín, e-mail: pomazal@fame.utb.cz.

¹ Jednalo se o projekt nazvaný *Bariéry implementace investičního přístupu k financování vysokoškolského studia* financovaný prostřednictvím GA AV ČR (GA AV S7028302).

sátí procent. Tak vysokou a dále rostoucí poptávku po vysokoškolském vzdělání již evidentně nelze uspokojit pouze z veřejných zdrojů, které jsou stále více zatěžovány jinými fiskálně ještě náročnějšími segmenty tzv. veřejné spotřeby (zdravotnictví, penzijní systémy).

Kromě toho se ukazuje, že terciární vzdělávání se stává jedním z nejdůležitějších „produkčních“ sektorů přímo ovlivňujících inovační potenciál příslušné země, a tudíž i její konkurenceschopnost. Zde se náš tým opíral o dnes již notoricky známé studie prokazující, že tradiční univerzity, jejichž výhradním posláním v minulosti bylo *předávání* znalostí (knowledge transfer), se poměrně rychle proměňují v instituce orientované na *produkci* znalostí (knowledge production). Jinak řečeno, univerzity, dříve připomínající spíše „kláštery“ umožňující elitní vzdělání poměrně malé skupině vyvolených, se čím dál tím více začínají podobat firmám poskytujícím *masové terciární vzdělávání* a současně produkujícím *ekonomicky využitelný inovační potenciál* (entrepreneurial universities).

Pokud se tedy v úvodu publikace hovoří o „moderním systému vysokého školství otevřeném výzvám znalostní společnosti“ (s. 7), proti kterému stavíme model, který „u nás, ale i v řadě dalších evropských zemích, představuje jednu z hlavních překážek otevření vysokých škol rostoucí poptávce po vyšším vzdělání a růstu inovačního potenciálu a ekonomické konkurenceschopnosti“ (s. 7), zainteresovaný čtenář, kterému je publikace určena, by měl vědět, o čem je řeč. Z podtitulu publikace by dále mělo být zřejmé, že do centra pozornosti skutečně autoři kladli *systém financování*, a že tedy nemohlo dojít k míjení se s Boloňským či Lisabonským procesem, protože oba jmenované „procesy“ se otázce financování terciárního vzdělávání zatím důsledně vyhýbají. Pokud dokument tak závažného významu, jakým dokument Evropské komise „Role univerzit v Evropě znalostí“ nepochybně je, stanoví jako cíl učinit evropské univerzity „referenčními“ světovými univerzitami, aniž naznačí, že dosažení tohoto ambiciózního cíle vyžaduje skutečně zásadní reformu jejich financování, nesvědčí to ani tak o neznalosti, jako spíše o alibismu evropských institucí a o jejich snaze vyhýbat se kontroverzním tématům. Seriózní rozbor těchto témat by naopak musel ukázat, jaké jsou *skutečné* příčiny nízké konkurenceschopnosti většiny evropských univerzit i ekonomik, která je od počátku hlavním tématem Lisabonských dokumentů.²

Skutečnost, že kolega Pomazal se v kritice zaměření naší monografie zejména na model financování vysokého školství opírá právě o výše zmíněný dokument Evropské komise, se nezdá být náhodná. Stejně jako náš kritik, i zmíněný dokument upozorňuje na to, že evropské univerzity stojí před obtížným úkolem obstát v zostřující se konkurenci, což ovšem nepůjde bez výrazného zvýšení jejich rozpočtů. Dokument dále explicitně připouští, že dosáhnout úrovně financování univerzit v USA, které zatím roli referenčních univerzit nepochybně hrají, nebude možné prostým

² Stručně řečeno, hlavním cílem, který Lisabonská výzva před země EU postavila, je do roku 2010 dosáhnout konkurenceschopnosti zemí EU srovnatelné s USA, a to zejména výrazným zvýšením inovačního potenciálu.

navýšením jejich rozpočtů z veřejných zdrojů.³ Hlavní rozdíl mezi USA a EU totiž nespočívá v podílu prostředků, které do vysokých škol plynou z veřejných zdrojů, ale v tom, jak se na jejich financování podílí *soukromé zdroje*.⁴ Ačkoli je zřejmé, že ve financování vysokého školství musí v EU dojít k zásadní změně, která umožní uspokojit poptávku po vysokoškolském vzdělání, zvýšit výdaje na jednoho studenta, zvýšit kvalitu poskytovaného vzdělání a k tomu ještě dosáhnout větší rovnosti v šancích na dosažení vysokoškolského vzdělání, žádný konzistentní návrh na změnu modelu financování vysokého školství se v dokumentu neobjevuje. Dokonce se tento problém neobjevuje ani mezi otázkami, na které by se podle autorů dokumentu měla zaměřit další diskuse. Kdyby se strategický dokument takového významu před touto klíčovou otázkou nezastavil, nebo se alespoň náš kritik sám zamyslel nad tím, jak všech těch ušlechtilých cílů, které ze zmíněného dokumentu přejímá, v dohledné době dosáhnout, mohla by naše polemika být mnohem zajímavější. Mířila by totiž k podstatě problému. Přesto se o to pokusíme.

Jakkoli se na první pohled zdá, že kritik naší monografie nám vyčítá přílišné soustředění na změnu modelu financování, zatímco hlavní problémy (kvalita, konkurenceschopnost) nám unikají, pozorné čtení jeho příspěvku vede k závěru, že ve skutečnosti se naše pohledy a zjištění příliš neliší. K tomu je ale třeba příspěvek kolegy Pomazala číst „odzadu“. V závěrečné pasáži jeho příspěvku se totiž dozvídáme, že „za velmi inspirativní lze považovat úvahy o investičním přístupu k financování studia na vysoké škole jako prvku podporujícím zainteresovanost studenta na kvalitě poskytovaného vzdělávání“ (SČ 4/2006, s. 785). S tím lze jen souhlasit a stačí jen dodat, že stejně významným přínosem zavedení investičního přístupu je podpora zainteresovanosti vysokých škol (nikoli tedy jen studentů) na kvalitě poskytovaného vzdělání, jak je v publikaci několikrát důrazně řečeno. S kolegou Pomazalem se shodneme i na tom, že „zvláštní pozornost a ocenění si zasluhují takové náměty, jako jsou například absolventské sítě kooperující s mateřskými vysokými školami, což může nesporně výrazným způsobem pozitivně působit na dynamiku vývoje inovačního potenciálu fakult“ (SČ 4/2006, s. 785). To, že naše vysoké školství nesleduje trend vytváření absolventských sítí, kterým se vyznačuje špičkové univerzitní školství ve světě, je jen dalším dokladem, jak obrovské rezervy v kvalitě vzdělávacích služeb u nás existují. Jde mimo jiné o to, aby naše vysoké školy byly přitažlivé pro zájemce z celého světa, aby jako takové konkurovaly nejlepším univerzitám ve světě a aby jejich absolventi byli po celý život vybavováni nejnovějšími původními odbornými a teoretickými poznatky s vysokou mírou praktické využitelnosti. Škoda jen že ti, kteří za stav a perspektivy našeho vysokého školství zodpovídají, si tyto otázky kladou jen zřídka. Kdyby si je totiž kladli, museli by stejně jako významní ekonomové, na které se v monografii odvoláváme, dospět k závěru, že vyšší kvality a konkurenceschopnosti naše vysoké školství nedosáhne, dokud vysoké školy

³ Na vysoké školství se v USA vydává ročně zhruba 2,3 % HDP, v EU jen 1,1 %.

⁴ V EU plyne do vysokých škol ze soukromých zdrojů 0,2 % HDP, v Japonsku 0,6 %, v USA dokonce 1,2 %.

nebudou bytostně, tj. *finančně*, zainteresované na tom, jak kvalitní vzdělávací službu poskytují.

S kritikem naší monografie se tedy shodneme i v tom, že: „Fakulta české veřejné vysoké školy si stále zachovává základní znaky modelu fungování produkční organizace v soustavě centrálně řízeného hospodářství předlistopadového režimu.“ (SC 4/2006, s. 784) Proto je škoda, že v naší monografii přehlédli charakteristiku, která téměř přesně vyjadřuje jeho stanovisko. V kapitole věnované ekonomii produktivní spotřeby a investičnímu principu financování vysokého školství (Valenčík a Zichová) se totiž jasně říká, že současný systém financování vysokého školství, implicitně založený na pojetí vysokoškolského vzdělání jako veřejného statku, umožňuje, aby za vysokoškolské vzdělání platil ze svých daní každý, bez ohledu na to, zda je získal či nikoli, a pokud je získal, jak kvalitní vzdělávací služby mu byly poskytnuty. Poskytovatel vzdělávacích služeb (veřejná vysoká škola) tedy dostává veřejné prostředky bez ohledu na to, jak kvalitní služby poskytl. Na vymezení přerozdělovacího ekonomického základu současného systému českého vysokého školství pak v publikaci navazuje pasáž, ve které se jako hlavní rys zděděný po minulém režimu uvádí centrálně byrokratické řízení celého systému.

Na výsledcích výzkumů provedených naším týmem navíc ukazujeme, že tento systém je hluboce regresivní, a tudíž *sociálně nespravedlivý*. Vysoká sociální selektivita našeho vysokého školství (mimořádně jedna z největších v OECD) totiž ve větší míře než v jiných zemích vede k tomu, že z daní sociálních skupin s nízkými příjmy, jejichž děti se na vysoké školy dostávají obtížně a jsou zde tedy výrazně podprezentovány, se platí vzdělání dětí pocházejících z rodin s vyššími příjmy, které jsou naopak mezi studenty vysokých škol silně nadprezentovány. Škoda, že tohoto aspektu, na který v monografii upozorňujeme téměř v každé kapitole, si kolega Pomazal nevšiml. V opačném případě by si možná všiml, že investiční princip financování studia na vysoké škole explicitně mluví i k řešení tohoto problému, neboť – zjednodušeně řečeno – růst nabídky vzdělávacích příležitostí umožněný vstupem soukromých zdrojů ze spolufinancování z *budoucích* příjmů absolventů oslabuje závislost rozhodování o studiu na výchozí sociální situaci (tj. zpravidla na příjmech rodičů).

Nebráníme se diskusi nad jakýmkoli z výsledků či závěrů našeho projektu, ale hledání rozdílů v pohledu na hlavní problémy českého vysokého školství tam, kde tušíme spíše shodu, zmírňuje kritický pohled tam, kde je ho nejvíce zapotřebí. Vysoké školství by mělo být nejdynamičtějším nositelem změn směřujících ke vzdělanostní společnosti a tahounem ekonomického růstu. Místo toho se, a to i podle názoru našeho kritika, jedná o sektor nesoucí všechny důležité znaky předlistopadového ekonomického systému. Tehdy bylo také za přednost vydáváno centrální přerozdělování zdrojů, které se nikoli náhodou ukázalo být živnou půdou pro pěstování neschopnosti.

Tam, kde není efektivní alokace zdrojů, tam vždy dříve či později dojde k oslabení motivací a nevyhnutelně zvítězí ti, kteří na redistributivním systému dokáží úspěšně parazitovat, a horlivě jej tudíž i obhajují. To, co platilo pro celý systém reál-